

Triglavlski:

Bosanska pisma.

III.

(Konec.)

V ostalem, ne glede na vse to, kar sem gori izvajal, ako stvar čisto na splošno vzamemo, ako povsem objektivno, brez vsake refleksije in tendence pogledamo današnji dan položaj kakršnen je: gospoda moja, jaz Vas vprašam: kako hočemo ven iz te situacije, o kateri vsi brez razlike mišljenja in stranke priznavamo, da je nemogoča in da nas tira v katastrofo? Na kak način hočemo ta naš iz tisoč ran, zadanih mu od lastnih sinov, krvaveči in hirajoči državni organizem ozdraviti? Z mehaničnimi sredstvi, z dobro upravo, smotreno politiko itd.? Gotovo, mi moremo s tem stanje počasi zboljšati, moremo rano zaceliti, moremo tudi notranji proces razkranjanja do neke meje zaustaviti, mi moremo z naporom vseh sil in ob srečni vnanji konstelaciji našo državo spraviti na noge, ali nje popolnoma ozdraviti, viliti jej v žile krepkih in trajnih življenjskih sil, tega mi na ta način ne zamoremo nikdar in nikoli. Zakaj, ta naša država danes ni samo telesno bolna, ona je tudi in pred vsem bolna na duši, in tu leži zlo vsega zla, tu je glavni vzrok vse naše sedanje nesreče. Dušo naše države je treba najprej ozdraviti, da bodo nove sveže moči prešinite telo, a to je mogoče samo z duševnimi leki in samo na en način: v duhu ideje, iz katere se je leta 1918. porodila naša Jugoslavija. To idejo in življenjski vir in moč naše države je državotvorni duh Ahasverjev zastupil, da iz retorice ustvari umetnega mrkega homunkula namestu pravega, naravnorojenega solčnega junaka Jugoslavana.

Roko na srce, bratje, jaz Vas vprašam vse skupaj, Slovence, Hrvate in Srbe, brez izjeme: ali si je le eden od nas nekaj, ko je bila Jugoslavija za nas samo še lep san in ne resnica, zamisljal to našo skupno državo v formi, kakor jo danes ustvarja centralistični princip? Mar ni cela zgodovina jugoslovanskega pokreta, program naših borbenih organizacij, vsa naša propaganda in politika do osvobodjenja orientirana v popolnoma drugem duhu in cilju — naj si že imenujemo to avtonomijo ali federacijo, ki sta obe raztegljiva pojma — in mar nismo našega troimenega naroda v tem duhu vzgajali in vodili, mar se nismo po teh istih načelih medsebojno pogodili in stopili v državno zajednico? In mar ni tudi svet zunaj, ki nam je v naši stvari pomagal, razumel Jugoslavijo kot federacijo vseh jugoslovanskih plemen, tudi Bolgarov? Mar ni edino to naravna podlaga in svrha naše skupnosti? In ni ravno zato, prešinjten te naravne, primerne, samoobsebi razumljive in razumljene jugoslovanske ideje, naš narod s takim navdušenjem in veseljem šel na delo, da si postavi svoj dom, lep in trden, — in mar ni vzrok, zakaj tega navdušenja in veselja danes več ni, zakaj stoji delo in trohni tramovje, in zakaj ni med nami več ne sloge ne zaupanja, ravno to, ker se narod vidi razočaranega v svojem pričakovanju, prevarjenega v svojem idealu?

Da, gospoda moja, notranji so vzroki našega današnjega tako obupnega položaja; psihično je naš državni organizem bolan in vsled tega tudi fizično; in od znotraj na vnu moramo početi zdraviti.

Moralčno moč moramo najprej vrniti naši državi, njene materialne sile se bodo potem same od sebe razmahnille.

Zato ni nobenega drugega sredstva in pota nego nazaj k pravi jugoslovanski ideji, ki je bila vera in življenjska sila našega naroda pod tujim jarmom, k ideji, za katero se je boril in umiral, k ideji, ki nas je nosila skoz morja krvi in solz, k ideji, v kateri smo se prerodili in v eno dušo zlili, v katere imenu smo stvorili svojo državo in katera edino more biti njena večnoživa in nepremagljiva moralčna sila.

Najmočnejša je država, ki jo vežejo duševne sile. In naj govori v prilog centralizma še toliko državotvornih argumentov, on je na krivem potu. Tiste »jedinstvene« vezi, ki jih on hoče skovati, bodo samo na videz jake, to bodo zgolj mehanične vezi relativne trdnosti, ali tiste žive duševne edinstvene vezi in moči, trdnije od jekla in granita, kljubujoče vsem viharjem in nevarnostim, ne bo nikdar ustvaril. Tudi stara Avstrija je bila fizično trdno sklenjena edinstvena država, a manjkalo ji je vsespajajoče duševne vezi, zato je propadla.

Eno ne bi smel naš centralizem izgubljati iz vida: da bo njegova tvorba nekaj umetnega in protinaravnega. Trdno in trajno pa more obstojati le to, kar je zgrajeno na naravnih temeljih, po naravnih zakonih in gre vstrie z naravnim razvojem. Večni naravni zakoni ne prenehajo delovati, ker jih ignoriramo ali bagateliziramo ali ironiziramo, je rekel Chamberlain. Ah, bože moj, če pomislim: danes v 20. stoletju, v dobi narodnega individualizma, ki je temelj napredka in kulture, po svetovni vojski in revoluciji, ki je ustvarila vse nove življenjske forme, in pa po štirih letih tako slabih izkušenj — kako more biti človek navdahnjen državotvornega duha 18. stoletja?

Zatorej, bratje, ni je druge poti za nas: Nazaj v leto 1918. Začnimo zopet od kraja. Mnogo držav je tako naredilo, kakaj bi tudi mi ne? Ko vendar vsi skupaj izprevidimo, da tako ne gre dalje in da samo čas izgublamo in ker nismo v teh štirih letih ničesar napravili, nimamo ničesar izgubiti. A da ne bo nikomu težko, sklenimo najprej sledeči občni narodni zakon: Mi obdržimo samo letnico, da se nam ne bo svet smejal, drugače pa izbrisemo celi ta čas, od dneva našega ujedinjenja pa do danes, čisto popolnoma iz našega državnega življenja, kakor da ga ni bilo. Vse obstoječe ostane za enkrat kakor je. Nihče se za ta čas ne pozove na odgovornost, nobenih rekriminacij ne sme biti, nikake konsekvence se ne izvajajo. To velja za vsakega in za vse, za vsako osebo in za vsako stvar. — In potem skličimo narodni zbor in se posvetujmo v duhu prave jugoslovanske ideje, kako da to svojo skupno državo najbolje uredimo, katera nam je usoda in življenjska potreba, a ne, kakor jo današnji državotvorci umevajo, samo mehanizem z edino nalogo biti slučajnim izvrševalcem slučajne večine individualjev, ki ima morda v trenutku, ko je nekaj sklenila, v resnici samo manjino naroda za seboj...

Moj predlog Vam ne ugaja? Potem, gospoda moja, zares ne vem drugega izhoda, ne političnega in ne psihološkega, iz naše zagate. Ne vem, kako bi drugače našo težkobolno državo mogli na hiter in radikalen način ozdraviti. Ne najdem izhoda z vidika splošne situacije, najmanj

pa ga najdem z bosanskega vidika, če hladno vzamem stvari, kakor danes stoje, in iz njih sklepam na bodočnost. Jaz bi Vam o teh stvarih lahko mnogo pisal, dokazal bi Vam s poraznimi primeri, kako neodpustne grehe so tu počenjali in kako nevarno seme posejali v bosanska tla, a rajši molčim. Zdi se mi, da bi bil slab patriot, ako bi razgrinjal našo sramoto, in posebej še, ako bi Vas itak razdražene Slovence še bolj razdraževal. Govoril bo čas, in če bodo ljudje molčali, bo kamenje vplilo. Rečem samo to: da v pol stoletja bosanske vode ne bi mogle odnesti vse nevolje in mržnje, ki se je nabrala tu doli v teh štirih letih našega državotvornega furorja.

Gospoda moja! Ali smo slepi in gluhi in znamo misliti samo od danes na jutri? Ali pa imamo odprte oči, razumemo utrip dobe in smo ljudski psihologi? Ali smo samo hlapeci škilaste doktrine ali pa gospodje svetle ideje? Če smo to drugo, potem vemo, da treba naši državi novega impulza, našemu razdušenemu narodu sveže energije, potem vun iz sedanjega stanja. Naredimo nov prevat. Zunanjemu osvoboženju l. 1918. naj sledi zdaj naše notranje osvoboženje. Osvobodimo se zmot, laži in hlimbe. Pokopljimo centralizem z vso preteklostjo vred, nad njegovim grobom pa zakličimo: Jugoslavija je mrtva, živeča Jugoslavija!

IZ DIPLOMATSKESKE SLUŽBE.

Praga, 1. aprila. (Izv.) Za vakantno mesto mažarskega poslanika v Pragi je določen dosedanji mažarski poslanik v Parizu Brasovsky, za češko-šovaškega poslanika v Budimpešti pa dosedanji generalni konzul v Bruslju Vavrečka.

ČEŠKO BRODOVJE.

Praga, 1. aprila. (Izv.) Češkoslovaška gradi štiri parnike za plovbo po Donavi do Črnega morja. Ti parniki bodo izmed vseh dosedanjih donavskih parnikov najhitrejši. Za Črno morje se bo zgradilo posebno češkoslovaško brodovje.

Inkvizicija v Sandžaku.

Na kako nizkem nivoju stoji v južnih krajih naše države policijsko in sodnijsko preiskovanje o raznih prestopkih in zločinih, nam je pokazal že proces proti komunistom v Belgradu. Nov dokaz nečloveškega postopanja in izsiljevanja priznanj pa nam nudi proces, ki se je vršil te dni v Prijepolju v Sandžaku proti nekaterim kmetom, ki so obtoženi, da so baje pomagali hajduku Boškoviću. Sarajevska »Večernja Pošta« je poslala posebno poročevalca, o katerem pravi, da je zelo ugleden član jugoslovanskega novinarskega združenja in da je dati njegovim poročilom absolutno verodostojnost in objektivnost. Iz tega poročila povzemamo:

Haka Muslić je v predpreiskavi podpisal protokol, v katerem je zelo obtežljivo izpovedal proti vsem obtožencem. Zapisnik je podpisal tajnik poglavarstva v Pletvju Milan Bojić. Pri obravnavi pa izjavlja Haka Muslić, da je zelo vesel, da je končno prišel pred sodišče in pravi, da so njegove izpovedbe v preiskavi popolnoma neutemeljene. Obtožencev preje sploh ni poznal, medno ga niso z njimi skupno zaprlj. V zaporu so ga privezali na klop in mu izbili zobe, vsled česar je izpovedal, kar so mu narekovali. Joka in pravi, da so mu muke skrajšale življenje za 20 let.

Zena Karaahmetovića pravi, da so jo poklicali k načelniku, kjer so jo tako dolgo pretepali z razpletenimi biči, ki so bili na koncih zavozljani,

da je priznala vse, kar so od nje zahtevali, dasiravno o tem ni imela pojma.

Njen mož Alko Karaahmetović pravi, da ga preišče zdravnik, kajti okrožni načelnik ga je tako suval, da mu je zlomil nogo pod kolkom. Pravi, da ni bil v uradu, temveč v mesarski klavnic. Pretepali so ga vsi, tajnik, nadzornik in kapetan Aleksić, ki mu je zažgal tudi hišo. Njegovi otroci zato prosjajo sedaj po ulicah, dočim on in njegova žena bolehta po zaporu. V sobi tajnika so mu izbili dva zoba in ga pretepiji z žilavko.

Najstrašnejša je izpoved 50 letnega, grbastega starca Mladena Ostojica. Obširno pripoveduje, kako so iz njega izsilili priznanje. Ko so ga privedli na orožniško postajo, ga je najpreje kapetan udaril po obrazu, da mu je pritekla kri, na kar so mu porabali denar. Ker ni mogel pred načelnikom ničesar izpovedati, ga je dal neumljeno pretepati. Ker še vedno ni ničesar izpovedal, so ga pričeli mučiti na najbolj peklenski način. Načelnik Perunić in nadzornik Todorović sta mu ubadala igle pod nohte, da mu je pritekla kri, na to sta ga vrgla na tla in po njem hodila. Nato sta ga privezala na klop in kapetan mu jih je lastnoročno očištel 50, na kar so ga zavili v vreče in ga valjali po tleh in po njem hodili. Ko so končno prinesli nekake klešče in mu zagrozili z najstrašnejšimi mukami, je priznal, kar so od njega zahtevali in kar so narekovali, dasiravno o tem ni vedel ničesar. Ko so ga odnesli pred načelnika, ni mogel ničesar govoriti, vsled česar je načelnik zapovedal in dejal: »Če umre, naj tega nihče ne zve.« Tri mesece je ležal bolan in onemogel v ječi, ne da bi poslal zdravnika.

Tudi druge priče in obtoženci, ki so bili zaslišani tekem več dni trajajoče razprave, so izpovedali slično in kazali svoje rane, ki so jim jih prizadejale »batine« državnih funkcionarjev od načelnika do zadnjega stražarja in čuvaja.

29. p. m. je bila izrečena sodba in so bili radi pomanjkanja dokazov vsi obtoženci, ki so pretrpeli toliko muk v preiskovalnem sodišču, oproščeni razen petih. Obsojeni so bili: Juso Ajanović na 6 let, Alija in Mujo Vuk ter Popadić po 3 leta in Alija Čelebić na dve leti.

Načelnik in ostali patrioti, ki so si stekli žalost za objektivnost preiskave, dobe seveda posebne nagrade.

Politične novice.

+ Demagogija demokratske stranke in valuta. V »Eposic« je neki Sumadinec priobčil par člankov o vzrokih, ki so zakrivilji padec dinarja. Prihaja do zaključka, da bi se bili temu padcu ognili, ako bi bili takoj prvi proračun postavili na solidno podlago, t. j. na temeljit finančni načrt, temelječ na neposrednih davkih. Teda radikalna in demokratska stranka nista storili iz demagoških razlogov: nočeta prevzeti odjaja za uvedbo novih davkov. Sumadinec piše: »Demagoštvo naših politikov, trganje za oblast in ministrske fotelje, politično tekovanje, petolizništvo — vse to je dovedlo do tega, da začasno narodno predstavništvo ni moglo rešiti državnega proračuna nove kraljevine ter se je moral naš prvi proračun uzakoniti z ukazom. Znašal je okolu deset milijard dinarjev. Ta ogromen trošek je bilo treba pokriti z dohodki, todati so bili večinoma samo umišljeni. Vsled tega smo se zatekli k naredbam za povečanje državnih dohodkov: carine, taks, trošarine itd.; a ko tudi to ni zadoščalo, smo se v svrhu pokrivanja deficitov začeli zadolževati pri Narodni banki. Ta dolg dosega danes ogromno vsoto: skoro pet milijard dinarjev. Narodna banka je morala, da je mogla posojati državi, tiskati nove novčance; čim pa se je

Pri »venetskem narodu«.

Če še vozi človek iz Gradea skozi Ljubljano v Trst, opazi takoj veliko razliko. V vlaku te preiščejo v Spilju avstrijski stražniki in cariniki, v Mariboru jugoslovanski (skoro bi rekel srbski, ker ne znajo slovenski), v Rakeku zopet jugoslovanski, v Postumiji (naši Postojni) pa italijanski. V Gradeu računijo s stotaki (pod 100 avstr. kron se skoro nič več ne dobi), v Ljubljani z enotami (ena jugosl. krona pa že prehaja v pol dinarja in dinar), v Trstu pa še veljajo tudi stotinke (centesimi). Zato imajo v Trstu kakor v celi Italiji dovolj kovinastega drobiža po 5, 10 in 20 stotink (centesimov). Trst je torej zdaj provincialno mesto venetske (beneške) Julije. Da Slovenci niso zadovoljni z novimi razmerami, je samoobsebi umevno; upajo še vedno da se kaj izpremeni. A tudi venetski Italijani niso navdušeni za novo državo razun »duševnih« delavcev-idealstov. Praktični delavci, obrtniki in trgovci so nezadovoljni, ker imajo ogromno škodo vsled novih razmer. Tržaška luka je mrtvo pristanišče ubogih ribičev. Velike ladje mrko čepe v luki, nič se ne čuje veselo žvižganje mogočnih siren in viharno pozdravljanje odhajajočih ali prihajajočih potnikov. Tudi tovarne počivajo. Železna livarna, ki je v zvezi z jeseniško, ne dela, odkar je pod Italijo. Trst postaja ubog in drag. Živež dobiva iz Jugoslavije. Še na pol pokvarjeno svinjsko meso jim je dobro došlo. Povrh vsega pa ni pravne varnosti. Fašisti, ki so najbolj organizirana stranka v Italiji, so tu vsemogočni. Zato so tudi cerkvene razmere žalostne. Slovenski se sicer pridružuje še

povsod tam kakor prej, vendar so pridigarji narodni mučeniki, izpostavljeni oboroženim napadom nikomur odgovornih fašistov. Pač pa je prišel poseben dekret naravnost od ministrstva, da se morajo odpraviti nemške pridige v Trstu. Pod pritiskom italijanske vlade na mesto škofa dr. Karlina vrinjeni škof Istotako ni mogel shajati. Odšel je k svojim sorodnikom, jurisdikcijo pa je izročil kanoniku Mecchia; za Veliki četrti pričačujejo škofa, da jim posveti sv. olja. Tržaška škofija ima 10 bogoslovcev, med njimi nekaj Slovencev in Hrvatov, ki študirajo pod vodstvom dveh profesorjev v škofovi vili na Škednju (Servola) pri Trstu. Prihodnje leto jih še ostane polovica, ki jo pošljejo študirat v Gorico, kjer so medtem že popravili bogoslovnico. Jugoslovanskega naraščaja bo pa vedno manj, ker vlada ustanavlja v najbolj jugoslovanskih krajih, kjer ni niti enega italijanskega domačina, italijanske državne šole, kamor se da vpisati takoj do 100 jugoslovanskih otrok. Vsled tega so jugoslovanske šole v vedno večji nevarnosti za obstoj. Tržaški Jugoslavani se čudijo, kako more Jugoslavija trpeti, da se dela z Reko taka komedija in se ne izprazni tretja dalmatinska cona. Jugoslaviji je treba samo ustaviti uvoz živil v Italijo, pa se bo ta takoj udala.

Venetski Italijani mrzijo Francoze in jim očitajo, da so šovinisti in imperialisti. Italijani sami sebe ne čutijo, da so to sami. Radi Reke mislijo, da niso imperialisti, ker Jugoslavija itak ne bo izvažala na Reko, kakor pravijo, ampak v Solun; zato mislijo, da bo mir, če pride Reka k Italiji, da ne bo delala konkurence. Šovinisti pa so

taki, da so n. pr. vzeli lastnino tujih državljanzov t. j. Nemcev in Avstrijev v državno last in korist. Znani hotelir v Benetkah »Sandwirth« je Tirolec, njegov sin služi kot italijanski vojak, njemu pa so odvzeli hotel tako, da je on le državni oskrbnik, ki dobi nekaj procentov kot plačo, ves dobiček pa vtakne v žep italijanska država. Zato je moral izpremeniti tudi ime. Posvetil je hotel nadangelu Gabrieli ter ima zato napis: »Albergo Gabrielli, ex-Sandwirth«. Upa še seve, da dobi hotel nazaj. Sicer pa je v naravi Italijanov celo verjetno, da bi se radi otresli Francozov ter sklenili zavezo z Nemčijo, Avstrijo, Jugoslavijo itd., da bi jim te države pomagale poitalijančiti »terre redentes«, odrešene dežele, venetski Trident in venetsko Julijo. Sicer namreč ne morejo prebaviti nil Brennero« in pol milijona Jugoslovanzov. Francozi pa jim niso več všeč, ker se boje, da bodo z njimi kmalu obračunali Nemci.

Naši venetski Jugoslavani imajo zdaj svojo bližnjo univerzo v Padovi, kjer je juridična, filozofska in medicinska fakulteta, bogoslovna fakulteta pa je na novo ustanovljeni univerzi v Milanu. Zdaj popravljajo starinsko padovansko univerzitetno palačo in ji prizidavajo novo, da se bo v lepši obleki predstavila ob letošnji svoji 700letnici, h kateri so povabljeni univerze menda celega sveta (razen nemških in avstro-ogrskih). Jezuiti imajo za visokošolce krasen konvikt »Antoniamum«, Pensione universitarie, kjer je 105 dijakov, ki ima vsak svojo sobo in skupno hrano za 15 lir dnevno. V Padovi je med redovniki nekaj Hrvatov. P. Soldatić iz Cresa je benediktinac pri cerkvi sv. Justine, drug rojak iz

Cresa in eden iz Solita sta minorita pri cerkvi sv. Antona Padovanskega.

Veličastno katedralo v Padovi je v vojski dvakrat malo poškodoval aeroplan na prožnem zidu, ki je zdaj popolnoma popravljen, da se nič ne pozna škoda. Na zidu točno pove napis: Due volte l'ira nemica colpiva questo templo insigne della fede e dell' arte deturbandolo incursione aerea austro-germanica 30/12 1917 e 8/2 1918. Zanimivo pa je, da se tu imenujejo tudi Nemci, dočim Nemcev ne pozna drug napis na doževi palači v Benetkah in na univerzi v Perugii. Tu imajo namreč uklesano poročilo poveljnika Diaza, v katerem se pravi, da se je 51 italijanskih divizij, 3 britanske, 2 francoski, 1 češkoslovaška divizija in en ameriksanski regiment vojskovalo 41 mesecev proti 73 avstro-ogrskim divizijam ter jih porazila, tako da so dobili 300.000 ujetnikov, 5000 kanonov itd. Tu se nemške čete, ki spominjajo Italijane na Kobarid, popolnoma zamolče, in povrh ne pove resnično razmerje divizij. Tako se utihtoplja laž v zgodovino. Kdo naj popravi laž na doževi palači, ki laže kakor avstrijski »Höfer«? In če so spravili to laž že na doževo palačo morebiti manj razsodni njeni oskrbniki, kako si morejo to laž privoščiti univerzitetni profesorji slavne Perugie?

Za fašisti je najbolj disciplinirana stranka italijanska ljudska stranka (partito popolare italiano-pipi), ki nima centralnega organa t. j. dnevnika, pač pa ima več pokrajinskih dnevnikov. Za venetsko Italijo, ki sega južno od Padove, je jako obširen in razširjen dnevnik z naslovom: »Il popolo veneto«.

M. K.